

Kielenoppijan autonomiasta kieliautonomiaan

Julkaistu 31. toukokuuta 2010. Kirjoittanut Tero Korhonen.

Artikkelissa esitellään tutkimuksen taustalla on tarve edistää sisäisesti erilaisen aikuisopiskelijajoukon englannin oppimista. Pitkittäistutkimus on alkanut syksyllä 2008. Kirjoittaja tutkii aihettaan kielitarinametaforan avulla. Kielitarinoilla hän viittaa merkityksellistettyihin kielikokemuksiin, joita syntyy ihmisen ollessa kosketuksissa uuden kielen kanssa koulussa ja sen ulkopuolella.

Autonomiatutkimuksen lähtökohtia

Kielitarinat ankkuroituvat aikaan ja paikkaan ja rakentuvat ja muovautuvat sosiokulttuurisessa ympäristössä. Matti Hyvärinen (2006, 2) on todennut, että kertomukset eivät silti ole vain subjektiivisia: kertomus on kulttuurisesti jäsentynyttä myös kerrottaessa yksityisistä kokemuksista (kuten vieraan kielen oppimiseen liittyvistä tuntemuksista). Kertomuksen ”oma ääni” on moniäänistä, kulttuuriseen perinteeseen pohjaavaa (ks. Bahtinin ajatukset moniäänisestä itsestä).

Näen kielitarinat paitsi yksilöllisinä, myös yhteisön jäsenten jakamina. Yksilölliset kielitarinat kumpuavat kielenopetuksen kulttuurisesta ”tarinavarannosta”, jolla tarkoitan opetus- ja kasvatustavoitteiden, opetussuunnitelmien, koulukulttuurin, normien ja käytänteiden rajaamaa kehikkoa, jonka puitteissa kielikasvatukselle avautuu toteutumismahdollisuuksia. Tarinavaranto sisältää vallalla olevia kulttuurisia kertomuksia kielenopetuksesta ja –oppimisesta paitsi oppilaitoksessamme, myös laajemmin suomalaisessa aikuislukiokontekstissa, koulujärjestelmässä ja yhteiskunnassa. Kulttuuriset kertomukset pohjustavat yksilöllisiä kertomuksia, jotka Hyvärisen (2007, 127–128) mukaan vaihtelevat kulttuurisen kertomuksen hyväksymisestä niiden kumoamiseen.

Ajattelen, että kielitarinoiden pohjalta rakentuu sosiaalisesti kieli-identiteetti, ihmisenkehittyvä tulkinta itsestä suhteessa jo haltuun otettuihin ja myös uusiin, vasta haltuun otettaviin kieliin. Näen identiteetin Paul Ricoeurin (1992) tapaan narratiivisena, hermeneuttisena prosessina, joka pohjaa koetulle elämälle annettuihin merkityksiin. Käsitkseni kieli-identiteetistä liittyy Jerome Brunerin (1987) näkemykseen ajattelun ja elämän narratiivisesta rakentumisesta. Kielitarinoissa kuuluvat menneisyyden kokemuksille annetut merkitykset ja tulkinnat, jotka voivat olla oppimisprosessia edistäviä tai rajoittavia. Toisaalta uudet kokemukset suuntaavat omaa tarinaa myös uusille raiteille.

Tutkimuksessani olen kiinnostunut niistä kielitarinoista, joita opiskelijoiden elämässä syntyy heidän opiskellessa englantia koulussamme. Kerronnallisen muodon tarinat saavat muun muassa opiskelijoiden kielipäiväkirjoissa, reflektiivisissä esseissä, kielisalkkutöissä ja ohjauskeskusteluissa, joita hyödynnän tutkimusaineistoinani. Tarkastelen opetuksessa ja oppimisessa syntyvää moniäänistä tarinaa, sen päähenkilöitä, ja etsin tarinasta merkkejä autonomian kehittymisestä. Teen *narratiivista toimintatutkimusta*, jonka toteutuksessa sitoudun Dick Allwrightin (2006) ajatuksiin kielenopetuksen tutkimuksesta *tutkivana käytäntönä* (EP, exploratory practice). Tässä tekstissä tarkastelen tutkimukseni ydinkäsitettä, autonomiaa. Esitän erilaisten autonomianäkökulmien valossa näkemykseni kielenopetuksen tavoitteena olevasta autonomiasta ja kuvaan lyhyesti autonomiapedagogiikan toteutumista kieliluokan arjessa.

Kielenopetuksen näkökulmia autonomiaan

Uuden vuosituhannen tietoyhteiskunta on Manuel Jiménez Rayan (2008, 3–9) mukaan merkinnyt autonomiaan liittyvien taitojen korostumista: tarvitaan kriittistä ajattelua, itsesäätelyn taitoja, epävarmuuden sietoa, yhteistyötaitoja ja kykyä dialogiin. Työelämä arvostaa aloitteellisuutta, luovuutta ja kykyä itsenäiseen toimintaan. Autonomiasta on tullut yksi keskeisistä ja muodikkaista koulutustavoitteista, mikä näkyy myös koulutuspoliittisten uudistusten suunnassa. Niissä painottuu autonomian merkitys monipuolisten elämäntaitojen kehittymisessä, kasvussa demokraattiseen kansalaisuuteen ja elinikäisen oppimiseen. (EVK 2003; Lamb 2008.) On perusteltua nähdä autonomia myös 2000-luvun kielikasvatuksen keskeisenä päämääränä.

Autonomian määrittely on vuosikymmenien aikana muuttunut huomattavasti (esim. Holec 1981; Little 1991; Jiménez Raya, Lamb & Vieira 2007). Autonomialla kasvatuspäämääränä on esimerkiksi viitattu ihmisen kykyyn ja taipumukseen säädellä perusteltujen järkiratkaisujen pohjalta ajatteluaan ja toimintaansa. Autonominen ihminen säätää tai pyrkii säätämään elämäänsä. Tällaista *rationalistista autonomianäkemystä* on myös kritisoitu sen yksilöpainotteisuudesta, jossa korostuu yksilön itsenäisyys, riippumattomuus ja vapaus järkeviin valintoihin. Ihmiset elävät sosiaalisissa verkostoissa riippuvaisina muista ihmisistä, ryhmistä, yhteisöistä ja instituutioista. Yksilöllinen identiteetti, arvot ja käsitykset muotoutuvat sosiaalisissa suhteissa niihin yhteisöihin (etnisuus, sosiaaliluokka, uskonto, sukupuoli, perhe, ammatti jne.), joiden jäseniä olemme, koska olemme samalla osallisia yhteisöjen perinteistä, arvoista, normeista ja tarinoista. Voidaan puhua *yhteisöllisestä autonomiasta*, joka viittaa yksilön *autenttisuuden* kasvuun ja liittyy yksilöllisen identiteetin ja arvomaailman muotoutumiseen ja selkiytymiseen suhteessa toisiin. (Kohonen 2009, 17–18; Zembylas & Lamb 2008, 25–28; Ks. Charles Taylorin (1995) ajatukset autenttisuudesta ja kasvatuksesta.) Kielikasvatuksen näkökulmasta kyse on prosessista, jossa yksilö kasvaa sosiaalisesti vastuulliseen toimintansa säätelyyn monikulttuurisessa ympäristöissä uudella kielellään.

Kriittiset ja postmodernit näkökulmat ovat tarjonneet vaihtoehdoisen näkökulman autonomiaan kyseenalaistaessaan koko ilmiön olemassaolon. Kritiikin perusajatuksen mukaan ihmisen olemassaolo sosiaalisena olentona tekee tästä hallittavan. Näennäisen vapaat, itsenäiset valinnat eivät ole omia valintojamme, vaan maailman sosiaalinen rakentuminen sisältää näkymätöntä vallankäyttöä ja pakottaa näkemään asiat tietyistä näkökulmista, jotka väistämättä johtavat tiettyihin ”pakotettuihin” valintoihin. (Kohonen 2009, 18; Zembylas & Lamb 2008, 30–31) Turid Trebbin (2008) mukaan ihminen ei voikaan olla absoluuttisessa

merkityksessä vapaa. Vapaus autonomian edellytyksenä tulisi nähdä yksilön tietoisuutena niistä ulkoisista ja sisäisistä rajoituksista, joita sosiokulttuurinen ympäristö yksilölle asettaa. Yksilön tietoisuuden kehittymiseen liittyy myös Aviramin ja Yonahin (2004) ajatus *joustavasta kontrollista* ('flexible control'), joka kuvaa postmodernin demokratiakasvatuksen tavoitteena olevaa autonomiaa. Joustavan kontrollin ajatuksen mukaisesti yksilön tulisi kehittää vallankäyttöön, kontrolliin ja vapauteen kohdistuva *kriittinen tietoisuus* ('critical awareness'), joka mahdollistaisi joustavan itsekontrollin ja omien valintojen tekemisen.

Uusiin autonomianäkökulmiin sisältyy voimaannuttavia piirteitä. Kyse on paitsi vapautumisesta autenttista toimintaa rajoittavista tekijöistä, myös sitoutumisesta moraalisesti vastuulliseen toimijuuteen, joka sallii ihmisten autenttisen toiminnan. Yhteisölliset ja kriittiset näkökulmat ovat Kohosen (2009, 19) mukaan tuoneet keskusteluun moraalili- ja demokratiakasvatuksen ulottuvuuksia. Autonomiaa tarkastellaan oppijan autonomiaa laajempänä ilmiönä, koko elämään liittyvänä autonomiana. Myös Eurooppalainen viitekehys (EVK 2003) korostaa kielenopetuksen merkitystä demokraattisen, monikulttuuristuvan yhteiskunnan jäsenyyteen valmistajana. Kielenkäyttäjä on tavoitteellinen kulttuurienvälinen toimijana. Kyse on kasvusta kohti oman äänen löytämistä ja kriittistä tietoisuutta kielenkäytön sosiaalisista konteksteista.

Autonomia on alettu ymmärtää ihmisiä yhdistävänä pyrkimyksenä. Jiménez Raya, Lamb ja Vieira (2007, 1) ovatkin määritelleet autonomian opettajien ja oppilaiden yhteisenä, jaettuna ilmiönä: *"The competence to develop as a self-determined, socially responsible and critically aware participant in (and beyond) educational environments, within a vision of education as (inter)personal empowerment and social transformation"*. Autonomia näyttäytyy kompetenssina, johon kuuluu tietoa, määrätietoisuutta, asenteita, sosiaalista vastuuta ja kriittistä tiedostamista. Autonomiaan kasvua tukevassa (kieli)kasvatuksessa on kyse elinikäistä oppimista ja elämäntaitoja edistävistä toiminnasta. Opiskelijan ja opettajan autonomia näyttäytyy kolikon eri puolina, jolloin toista ei ole ilman toista. Autonomia on kollektiivinen intressi. Kyse on siis myös ammatillisesta autonomiasta, opettajan *tilasta*, *kyvystä* ja *halusta* toimia hyvää elämää tavoitellen koulu yhteisössään, yhteistyössä sen jäsenten kanssa ja tietoisena toimintansa poliittisista ja moraalisisista perusteista.

Autonomiapedagogiikka kielenopetuksen arjessa

Autonomian tavoitteekseen asettava vieraan kielen opetus on turvautunut vaihteleviin opetuskäytäntöihin. Rationalistisille ajatuksille perustuvassa autonomiapedagogiikassa on korostunut tietävien yksilöiden kasvattaminen, itsenäinen, yksilöllinen valinnanvapaus ja valintojen teossa tarvittavien taitojen ja strategioiden opettaminen. Yhteisöllisten ja kriittisten näkökulmien myötä on siirrytty korostamaan osallistujien vuorovaikutusta, yhteistoiminnallisuutta ja dialogista opiskelua. Tärkeää on ollut luoda yhteisille normeille perustuva, identiteetin autenttista kehittymistä tukeva ympäristö, jossa opettaja edistää opiskelijan autenttisesti kasvua tukemalla opiskelijan omakohtaisen suhteen kehittymistä elämismailmaan. (Jiménez Raya 2008, 4–9; Kohonen 2009, 16–18)

Jiménez Raya ja Lamb (2008) erottavat kaksi perinnettä, joiden mukaan autonomiaa on luokkahuoneissa tavoiteltu. Ensimmäinen perinne painottaa sopivan *oppimisympäristön* (ongelmaperustaisuus, yhteistoiminnallisuus, projektit jne.) luomista, kun taas toinen kiinnittää enemmän huomiota opiskelijan *ominaisuuksiin ja taitoihin* (oppimaan oppimisen

taidot, strategiavalmennus, asenteet jne.) Edellinen keskittyy oppimisen situationaalsiin tekijöihin; jälkimmäinen korostaa ihmisen sisäisten, psykologisten kapasiteettien kehittämistä. Situationaalisia tekijöitä painottavassa näkemyksessä on kyse ”self-management”-tyyppisestä ajattelusta, opiskelijan *riippumattomuuden jaitsenäisyyden* tukemisesta. Kieliautonomian näkökulmasta tarkasteltuna opiskelijalla on oltava *tilaa* toimia autenttisesti. Silti opiskelijalla täytyy olla myös itsesääteilyyn tarvittava *kyky* ja *halu*, kuten Littlewood (1996) on todennut. Opiskelijan sisäisten ominaisuuksien kehittämiseen tähtäävässä perinteessä on kyse tämäntyyppisestä itsesääteilyajattelusta.

Autonomiapedagogiikassa ei ole kyse opetusmenetelmästä, vaan opiskelijan tarpeista lähtevästä toiminnasta. On oleellista tukea kasvua autonomiaan kontekstissaan kuhunkin ympäristöön erikseen räätälöidyin ratkaisuin. Flavia Vieira (2007, 27) puhuu monesta pedagogiikasta yhden sijaan, koska autonomiapedagogiikan mukaan toteutuva vieraan kielen opetus voi käytännössä toteutua hyvin monella tavalla. Jiménez Rayan ja Lambin (2008, 69) mukaan autonomiapedagogiikan tulee toteutustavasta riippumatta edistää opiskelijan i) tietoisuutta oppimisen päämääristä ja prosesseista, ii) kykyä kriittiseen reflektioon, iii) kykyä oppimisen itsesäätelyyn, iv) mahdollisuuksia lisätä omaa vastuuta oppimisprosessista, v) oppimisen sisältöjen hallintaa, vi) sisäsyntyistä motivaatiota ja aloitteellisuutta ja vii) oppimisprosessin vuorovaikutteisuutta. David Little (2004; 2007) on puolestaan jo kauan korostanut vieraan kielen oppimisen ja käyttämisen välistä riippuvuutta: kielen oppimista on mahdotonta erottaa sen merkityksellisestä viestinnällisestä käytöstä. Little onkin esittänyt, että kielenopetus voidaan perustaa kolmelle toisiinsa liittyvälle pedagogiselle periaatteelle: opiskelijan toimijuudelle, reflektiolle ja mielekkäälle kohdekielen käytölle.

Edellä esitetyt periaatteet ovat esillä myös minun kieliluokkani käytännöissä. Pedagogiset ratkaisuni perustuvat kokemukselliseen paikallistason tietämykseeni opiskelijoista ja toimintaympäristön mahdollisuuksista ja rajoitteista. Autonomiapedagogiikkani on saanut nykyisen muotonsa niiden vuosien aikana, kun olen oppilaitoksessamme opettajana työskennellyt, ja opetuskäytännöt muovautuvat edelleen. Tällä hetkellä kieliluokan arjen keskeisiä periaatteita ovat kohdekielen käyttö, opiskelijan toimijuus, oppimisen tietoinen säätely, reflektio, autenttisuus ja yksilöllinen ohjaus. Periaatteet toteutuvat muun muassa kielisalkkutyöskentelyn, pari- ja ryhmätyöskentelyn, sisältöjen opiskelun, opiskelu- ja viestintätaitojen harjoittelun, kielipäiväkirjan ja muiden reflektiivisten tekstien kirjoittamisen ja opettajan ja opiskelijan välisten ohjauskeskustelujen muodossa. Keskeistä on nähdä opiskelijan toiminta uudella kielellä koulussa ja koulun ulkopuolella osana samaa, kielikokemuksista kehkeytyvää kertomusta.

Kieliautonomia kielikasvatuksen päämääränä

Edellä käsittelemieni näkökulmien perusteella olen päättänyt tarkastelemaan vieraan kielen opetuksen tavoitteena olevaa autonomiaa perinteistä *kielenoppijan autonomiaa* (’language learner autonomy’) laajemmasta näkökulmasta *kieliautonomiana*. Olen luopunut *oppija*-sanankäytöstä, koska se pelkistää ihmisen tiedon ja kielen prosessoijaksi, saa ihmisten oppimisprosessit näyttämään keskenään samanlaisilta ja lähestyy autonomiaa ainoastaan yksilökognitiivisesta näkökulmasta. Lisäksi se asettaa kielenopiskelijan eriarvoiseen asemaan muiden samaa kieltä käyttävien ihmisten kanssa viestittäessään, että opiskelijan kieli on jollakin tavalla virheellisempää tai puutteellisempää toisiin kielenkäyttäjiin verrattuna. Kielenopiskelijat eivät kuitenkaan ole pelkästään oppijoita vaan aitoja ihmisiä yksilöllisine kielenopiskeluhistorioineen. (Ks. Kohonen 2006.)

Kieliautonomiassa painottuvat kielenkäyttäjän ja toimijuuden näkökulmat. Kieliautonomia liittyy kieltä käyttävän ihmisen monikulttuuristen toimintavalmiuksien kehittymiseen. Kyetäkseen toimimaan autonomisesti kielenkäyttäjä tarvitsee paitsi *oppimiseen liittyvää taitoa*, jolla *ottaa uusi kieli haltuun*, myös *emotionaalisia valmiuksia ja kriittis-reflektiivistä ymmärrystä*, jotka luovat edellytykset toimia kulttuurienvälisissä tilanteissa. (Ks. Kaikkosen ajatukset kulttuurienvälisen viestinnän ja toiminnan kompetenssista, 2005.)

Ajattelen, että kieliautonomiassa on ensinnäkin kyse ihmisen monikulttuuristen toimintavalmiuksien kehittymiseen liittyvästä *yksilön voimaantumisesta ja uudistumisesta kielenopiskelun, kielellisen viestinnän ja yhteisötasolle ulottuvan moraalisen toimijuuden suhteen*. Autonomisesti toimiva ihminen *kykenee ja on halukas* sosiaalisesti vastuulliseen toiminnan säätelyyn uudella kielellään monikulttuurisissa yhteisöissä. Sisäisten ominaisuuksien kuten oppimiseen liittyvien taitojen, uuden kielen haltuunoton, emotionaalisten valmiuksien ja kriittisen reflektiokyvyn paraneminen luovat edellytykset kieliautonomialle. Kieliautonomiassa on kuitenkin kyse myös *yksilöiden välisestä voimaantumisesta ja uudistumisesta niin kielenopiskelun, kielellisen viestinnän kuin koko yhteisön/yhteiskunnankin kontekstissa*. Ihminen on autonominen suhteessa Toiseen: yhteiskuntaan, instituutioon, opetussuunnitelmaan, opettajaan, toisiin opiskelijoihin. Autonominen toiminta edellyttää, että Toinen antaa yksilölle *tilaa* toimia. Onkin syytä tarkastella, missä määrin toimintaympäristö luo mahdollisuuksia yksittäisen ihmisen autonomiselle toiminnalle.

Päädyn ajattelemaan, että kieliautonomiassa on kyse *dialogissa tuotetusta dynaamisesta tilasta*, jossa *yksilö kykenee ja haluaa tuottaa autenttista oman elämän tarinaa uudella kielellä, omalla äänellä*. Oman tarinan tuottaminen uudella kielellä edellyttää, että Toinen antaa yksilölle tilaa toimia autenttisesti. Jennifer Miller (2003) puhuu *kuulluksi tulemisen* ('becoming audible') tarpeesta. Jotta voimaantuminen ja uudistuminen olisi mahdollista, yhteisön jäsenten tulee antaa yksilölle tilaa tulla kuulluksi. Uuden kielen avulla opiskelija tuottaa narratiivisesti itsensä ihmisenä siinä tilassa, jonka hän dialogissa ympäröivän maailman kanssa saa. Hänen kieli-identiteettinsä rakentuu sen pohjalta, miten hän kieliyhteisöissään, kuten kieliluokassa, tulee kuulluksi uudella äänellään. Kyse on identifioitumisesta ja integroitumisesta englantia itseilmaisussa käyttävien ihmisten monikulttuuriseen yhteisöön, jossa ihmisellä on tietty tila, kyky ja halu ilmaista ajatuksiaan ja itseään toiselle kulttuurille ominaisilla tavoilla.

Kieliautonomianäkemykseni pohjautuu yhteisölliselle, kriittiselle autonomia-ajattelulle ja sisältää ajatuksen kielenopetuksesta morali- ja demokratiakasvatuksena. Kieliautonomia merkitsee minulle dialogissa tuotettua, yhteistä, jaettavaa ilmiötä, jossa yhdistyvät autenttisuus ja toimijuus. Autonomiata tavoitteleva vieraan kielen opetus on opiskelijan kasvun mahdollistavaa arvosidonnaista toimintaa, johon kuuluu autonomia kasvatuspäämääränä ja opettajan ammatillisuuden osana. Kyse on viestintä- ja oppimisvalmiuksia pidemmälle viedystä tavoitteellisuudesta – kollektiivisesta hyvän elämän tavoittelusta, joka suuntautuu pitkälle luokkahuoneen ulkopuolelle.

Kirjoittaja toimii englannin ja ruotsin lehtorina pienessä eteläsuomalaisessa aikuislukiossa, jonne sijoittuvassa ja Tampereen yliopistoon tekeillä olevassa väitöstutkimuksessaan hän pyrkii tukemaan aikuislukio-opiskelijoiden kasvua autonomiaan vieraan kielen opetuksessa.

LÄHTEET

- Allwright, D. 2006. Six Promising Directions in Applied Linguistics. Teoksessa S. Gieve & I.K. Miller (toim.) *Understanding the Language Classroom*. Chippenham: Palgrave/Macmillan, 11–17.
- Aviram, R. & Yonah, Y. 2004. 'Flexible Control': Towards a conception of personal autonomy for postmodern education. *Educational Philosophy and Theory*, 36 (1), 3–17.
- Bruner, J. 1987. Life as narrative. *Social Research*, 54 (1), 11–32.
- EVK 2003 = Eurooppalainen viitekehys: Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. Helsinki: WSOY.
- Holec, H. 1981. *Autonomy and foreign language learning*. Strasbourg/Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyvärinen, M. 2006. Kerronnallinen tutkimus. Julkaistu kotisivuilla: www.hyvarinen.info Luettu 20.10.2009.
- Hyvärinen, M. 2007. Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli*, 27 (3), 127–140.
- Jiménez Raya, M. 2008. Learner autonomy as an educational goal in modern languages education. Teoksessa M. Jiménez Raya & T. Lamb (toim.) *Pedagogy for Autonomy in Language Education. Theory, practice, and teacher education*. Dublin: Authentik, 3–15.
- Jiménez Raya, M. & Lamb, T. 2008. Pedagogy for autonomy in language education: manifestations in the school curriculum. Teoksessa M. Jiménez Raya & T. Lamb (toim.) *Pedagogy for Autonomy in Language Education. Theory, practice, and teacher education*. Dublin: Authentik 58–76.
- Jiménez Raya, M. & Lamb, T. & Vieira, F. 2007. *Pedagogy for Autonomy in Language Education in Europe. Towards a framework for learner and teacher development*. Dublin: Authentik Language Learning Resources.
- Kaikkonen, P. 2005. Kokemus ja kohtaaminen kielikasvatuksen lähtökohtina. Teoksessa E. Poikela (toim.) *Osaaminen ja kokemus*. Tampere: Tampere University Press, 243–261.
- Kohonen, V. 2006. On the notions of the language learner, student and language user in FL education: building the road as we travel. Teoksessa P. Pietilä & P. Lintunen & H-M. Järvinen (toim.) *Kielenoppija tänään. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja Nr. 64*. Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus, 37–66.
- Kohonen, V. 2009. Autonomia, autenttisuus ja toimijuus kielikasvatuksessa. Teoksessa R. Jaatinen & V. Kohonen & P. Moilanen (toim.) *Kielikasvatus, opettajuus ja kulttuurienvälinen toimijuus*. Helsinki: OKKA-säätiö, 12–38.
- Lamb, T. 2008. Learner autonomy in eight European countries: opportunities and tensions in education reform and language teaching policy. Teoksessa M. Jiménez Raya & T. Lamb (toim.) *Pedagogy for Autonomy in Language Education. Theory, practice, and teacher education*. Dublin: Authentik, 36–57.
- Little, D. 1991. *Learner autonomy: definitions, issues and problems*. Dublin: Authentik.
- Little, D. 2004. Constructing a theory of learner autonomy: some steps along the way. Teoksessa K. Mäkinen & P. Kaikkonen & V. Kohonen (toim.) *Future Perspectives in Foreign Language Education*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 101, 15–25.
- Little, D. 2007. Language Learner Autonomy: Some Fundamental Considerations Revisited. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 1 (1), 14–29.
- Littlewood, W.T. 1996. Autonomy: an anatomy and a framework. *System*, 24 (4), 427–435.

- Miller, J. 2003. Audible Difference. ESL and Social Identity in Schools. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Ricoeur, P. 1992. Oneself as Another. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Taylor, C. 1995. Autenttisuuden etiikka. T. Soukola (suom.) Helsinki: Gaudeamus.
- Vieira, F. 2007. Teacher Autonomy: Why should we care? Independence, 41, 20–28.
- Zembylas, M & Lamb, T. 2008. Interrogating the notion of autonomy in education: tensions and possibilities. Teoksessa M. Jiménez Raya & T. Lamb (toim.) Pedagogy for Autonomy in Language Education. Theory, practice and teacher education. Dublin: Authentik, 21–35.

Tähän artikkeliin liittyvät asiasanat:
autenttisuus, autonomia